

Õiguskantsler

Hr Märt Rask
esimees
Riigikohus
info@riigikohus.ee

Teie 31.08.2012 nr 3-1-11-1-346-12
Õiguskantsler 13.09.2012 nr 9-2/121228/1204278

**Arvamus Riigikohtule
KrMS § 385 p 26 põhiseaduspärasus**

Austatud Riigikohtu esimees

Pöördusite minu poole arvamuse saamiseks kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 385 p 26 põhiseaduspärasuse kohta. Nimelt tekkis Riigikohtu kriminaalkollegiumil kahtlus, et KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirang ei vasta Eesti Vabariigi põhiseadusele (PS) osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale, millega pööratakse tingimisi kohaldamata jäänud vangistus karistusseadustiku (KarS) § 76 lg 5 alusel täitmisele.

Analüüsinud nimetatud küsimust, leian, et:

KrMS § 385 p 26 on osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale, vastuolus PS § 15 lg 1 lausega 1 ja § 24 lõikega 5 nende koosmõjus.

Järgnevalt põhjendan oma seisukohta.

I Kokkuvõte asjaoludest ja senisest menetluse käigust

1. Tallinna Linnakohtu 29.06.2005 otsusega tunnistati S.S. süüdi KarS § 209 lg 2 p-de 1 ja 4 ning § 22 lg 3 järgi ja teda karistati vangistusega üheks aastaks. KarS § 65 lg 1 ja § 64 alusel loeti mõistetud karistus kaetuks raskema, s.o Tartu Maakohtu 22.11.2004 otsusega mõistetud karistuse - kaheksa aasta vangistusega.

2. Viru Maakohtu 10.11.2010 määrusega vabastati S.S. KarS § 76 alusel temale mõistetud vangistuse kandmisest tingimisi enne tähtaega. Katseajaks, s.o maakohtu 10.11.2010 määruse jõustumisest kuni 23.03.2012, allutati S.S. käitumiskontrollile, kohustades teda järgima KarS § 75 lg 1 p-des 1-5 sätestatud kontrollnõudeid.

Õiguskantsleri Kantselei

Kohtu 8, 15193 TALLINN. Tel 693 8404. Faks 693 8401. info@oiguskantsler.ee www.oiguskantsler.ee

3. Viru Maakohtu 13.10.2011 määrusega pöörati S.S. kandmata karistus - üks aasta neli kuud ja üks päev vangistust täitmisele. Maakohtu hinnangul rikkus S.S. talle Viru Maakohtu 10.11.2010 määrusega pandud kohustusi. Kohus juhendus määrust tehes KarS § 74 lõikest 4, KrMS § 427 lõikest 2 ja §-st 432.

4. S.S. esitas Viru Maakohtu määruse peale määruskaebuse, taotledes maakohtu määruse tühistamist ja karistuse täitmisele pööramata jätmist.

5. Tartu Ringkonnakohtu 11.11.2011 määrusega jäeti S.S. määruskaebus läbi vaatamata. Ringkonnakohus leidis, et maakohus kohaldas ekslikult KarS § 74 lõiget 4, sest kohaldamisele kuulus KarS § 76 lg 5. KrMS § 385 p 26 kohaselt ei ole aga süüdimõistetule mõistetud vangistuse KarS § 76 lg 5 alusel täitmisele pööramise küsimuses tehtud määrus määruskaebekorras vaidlustatav.

6. S.S. kaitsja esitas 25.04.2012 Tartu Ringkonnakohtu määruse peale Riigikohtule määruskaebuse, milles taotletakse vaidlustatud määruse tühistamist ja kohtuasja saatmist uueks arutamiseks Viru Maakohtule.

7. Kuna Riigikohtu kriminaalkolleegiumil tekkis kahtlus, et KrMS § 385 punktis 26 sisalduv piirang ei vasta põhiseadusele osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale, millega pööratakse tingimisi kohaldamata jäänud vangistus KarS § 76 lg 5 alusel täitmisele, andis kolleegium 13.08.2012 määrusega asja lahendamiseks Riigikohtu üldkogule KrMS § 356 p 3 alusel.

II Asjakohased sätted

8. Kriminaalmenetluse seadustik

„§ 383. Määruskaebuse mõiste

(1) Määruskaebusega võib vaidlustada kohtueelses menetluses, esimese ja teise astme kohtumenetluses ning täitemenetluses koostatud kohtumääruse, kui nende vaidlustamine ei ole välistatud käesoleva seadustiku § 385 kohaselt.

(2) Kohtumääruse, mida ei saa määruskaebusega vaidlustada, võib vaidlustada kohtuotsuse peale esitatavas apellatsioonis või kassatsioonis.

§ 385. Kohtumäärused, mida ei saa vaidlustada määruskaebuse lahendamise menetluses

Määruskaebust ei saa esitada järgmiste kohtumääruste peale:

[---]

26) käesoleva seadustiku § 427 lõike 2 [---] alusel süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määrus;¹

[---]

§ 427. Kriminaalhoolduse täitmisel tekkivate küsimuste lahendamine

(2) Vangistuse tingimisi kohaldamata jätmise tühistamise ja süüdimõistetu saatmise karistusseadustiku § 74 lõike 5 või 6, § 76 lõike 5 või 6 või § 77 lõike 4 kohaselt kohtuotsusega

¹ Riigikohtu üldkogu tunnistas 03.07.2012 otsusega 3-1-1-18-12 KrMS § 385 p 26 põhiseadusvastaseks ja kehtetuks osas, milles see ei võimalda esitada määruskaebust maakohtu täitmiskohtuniku poolt KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale, millega pööratakse tingimisi kohaldamata jäetud vangistus KarS § 74 lg 4 alusel täitmisele.

mõistetud karistust kandma otsustab süüdimõistetu elukoha järgse maakohtu täitmiskohtunik oma määrusega.

[---]“.

9. Karistusseadustik

„§ 76. Vangistusest tingimisi ennetähtaegne vabastamine

(5) Kui isik katseajal ei järgi kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi või ei allu elektroonilisele valvele, pöörab kohus kandmata jäänud karistuse osa kriminaalhooldusametniku ettekande alusel täitmisele.

[---]“.

III Õiguskantsleri seisukoht

3.1 Normikontrolli lubatavus – vaidlustatud sätte asjassepuutuvus

10. Kohtu poolt algatatava konkreetse normikontrolli lubatavuse eelduseks on kontrollimiseks esitatud sätte asjassepuutuvuse määramine (põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse § 14 lg 2 ls 1).²

11. S. S. kaitsja Riigikohtule esitatud määruskaebuse lahendamisel tekkis kriminaalkolleegiumil kahtlus, et KrMS § 385 punktis 26 sisalduv piirang ei vasta põhiseadusele osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale, millega pööratakse tingimisi kohaldamata jäänud vangistus KarS § 76 lg 5 alusel täitmisele. Kui KrMS § 385 p 26 on osas, milles see ei võimalda vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse vaidlustamist, põhiseadusega kooskõlas, tuleb Riigikohtul hinnata, kas Tartu Ringkonnakohus talitas Viru Maakohtu määruse peale esitatud määruskaebuse läbi vaatamata jätmisel õigesti. Kui aga KrMS § 385 p 26 ei ole viidatud osas põhiseadusega kooskõlas, tuleb Riigikohtul Tartu Ringkonnakohtu määrus tühistada ja saata asi uueks arutamiseks ringkonnakohtule.

12. Kuna KrMS § 385 p 26 põhiseaduspärasusest sõltub, millise lahendi saab Riigikohus antud kohtuasjas teha, siis **on vaidlustatav säte asjassepuutuv**.

3.2 Normikontrolli põhjendatus

3.2.1 Asjaomased põhiõigused

13. PS §-de 14 ja 15 koostoimest tuleneb isiku õigus tõhusale õiguskaitsele. Kõige üldisemalt tähendab see riigi kohustust luua põhiõiguste kaitseks kohased menetlused, sh kohane kohtumenetlus, mis on aus ja tagab isiku õiguste tõhusa kaitse.³ Õigus tõhusale õiguskaitsele hõlmab mitmeid alapõhimõtteid.

14. Õiguse tõhusale õiguskaitsele keskseks osaks on PS § 15 lg 1 lausest 1 tulenev üldine kohtusse pöördumise õigus – isiku õigus esitada õiguste ja vabaduste rikkumise korral kaebus kohtule. Süstemaatilisel üldine õigus kohtulikule kaitsele hädavajalik PS §-s 10 välja toodud õigusriigi

² Vt ka RKPJKo 14.12.2010, nr 3-4-1-10-10, p 35; RKPJKo 01.07.2008, nr 3-4-1-6-08, p 33.

³ Vt nt RKPJKo 14.04.2003, nr 3-4-1-4-03, p 16; RKPJKm nr 3-4-1-4-06, p 9; 04.04.2007, nr 3-4-1-8-07, p 6; RKKKm 15.12.2006, nr 3-1-1-110-06, p 13.1.

printsipi realiseerumiseks. Põhiseaduses, seadustes ja muudes õigusaktides sisalduvad õigused ja vabadused oleksid kasutatud, kui õigustatud isikutel puuduks tegelik võimalus neid õigusi maksma panna, vajaduse korral ka erapooletu ja tõhusa kohtumenetluse kaudu.

15. Riigikohus on märkinud: „[k]ohtunik nagu iga teinegi inimene võib eksida. Eeldusele, et on vajalik tagada kohtulahendite õigsuse kontroll, tugineb ka Põhiseaduse § 24 lõikes 5 sätestatud edasikaebeõiguse instituut.“⁴ Teisisõnu, üldine kohtusse pöördumise õigus (PS § 15 lg 1 ls 1) hõlmab ka edasikaebeõigust, et tagada kohtumenetluse käigus tehtud lahendite kontroll.

16. PS § 24 lg 5 annab igapähele õiguse tema kohta tehtud kohtu otsuse peale seadusega sätestatud korras edasi kaevata kõrgemalseisvale kohtule. Seega tuleb esmalt kindlaks teha, kas analüüsiv juhtum – süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse vaidlustamine – kuulub PS § 24 lg 5 esemelisse kaitsealasse. Tulenevalt kohustusest tõlgendada põhiõigusi sätestavaid norme laiendavalt ja tagamaks põhiõiguste parema kaitse⁵, tuleb PS § 24 lg 5 tõlgendada viisil, et edasikaebeõigus ei laiene üksnes kohtuotsustele, vaid hõlmab ka menetluses üksikküsimuste lahendamiseks tehtavaid kohtumääruseid.⁶ **Seetõttu tuleb PS § 24 lg 5 esemelisse kaitsealasse lugeda ka vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses tehtud määrus kui kohtuotsus laiemas mõttes.**

17. Üldtunnustatud seisukoht on, et arvestades kohtumääruste hulka ning edasikaebeõiguse olemust, on kohtumääruste edasikaebeõigus võrreldes kohtuotsustega piiratum.⁷ Tuleb arvestada, et kohtumääruseid tehakse üldjuhul menetluslike küsimuste lahendamiseks ja reeglina ei otsustata kohtumäärustega lõplikult isikute õiguste ja kohustuste üle⁸ ning neid saab enamusel juhtudel vaidlustada koos lõpliku kohtulahendiga (vt KrMS § 383 lg 2). Ka Riigikohus on märkinud: „PS § 24 lõikest 5 ei tulene isikute õigust vaidlustada eranditult kõiki kohtulahendeid ja seadusandja on pädev kohtulahendi olemusest lähtuvalt ning mõistlikele põhjendustele tuginevalt edasikaebeõigust diferentseerima.“⁹ Üheks lähtekohaks edasikaebeõiguse diferentseerimisel on riivatavate õiguste ja vabaduste olemus ja nende riivamise määr.

3.2.2 Põhiõiguste riive

18. Põhiõiguste kaitseala riive on selle iga ebasoodus mõjutamine.¹⁰ Käesoleval juhul seisneb ebasoodus mõjutamine selles, et KrMS § 385 p 26 välistab määruskaebuse esitamise vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa

⁴ RKPJKo 25.03.2004, nr 3-4-1-1-04, p 21. Lisan, et karistusotsuste edasikaebeõiguse sätestab ka EIÕK lisaprotokoll nr 7 art 2.

⁵ RKÜKo 17.03.2003, nr 3-1-3-10-02, p 26.

⁶ E-J. Truuväli jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, lk 264; RKPJK 09.04.2008, nr 3-4-1-20-07, p 18.

⁷ R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja -vabaduste kaitse. Tallinn 2004, lk 413: „[s]eetõttu tuleb kommenteeritav edasikaebeõigus selle eesmärgist lähtuvalt laiendada igale kohtu otsustusele, millega oluliselt rikutakse kellegi põhiseaduslikke õigusi ja vabadusi.“; T. Annus. Riigiõigus. Tallinn 2006, lk 393: „[n]ii otsuste kui määruste peale peab siiski edasi kaevata saama. Edasikaebeõigust ei riku aga see, kui neid määruseid, mis ei ole kohtu menetluse seisukohalt „fataalse“ tähendusega (mis ei tee menetluse jätkamist võimatuks) ei saa eraldi edasi kaevata.“

⁸ RKPJKo 25.03.2004, nr 3-4-1-1-04, p 21: „[l]ähtuvalt asjaolust, et väärtemenetluse tulemus kujutab endast isiku õiguste tugevat riivet, tuleb pidada vajalikuks väärtetoasjus lõplike lahendite - nii otsuste kui määruste - õigsuse kontrollimise võimalust. [---] kohtumenetluse ökonoomsus ja asja kiire lahendamise tagamine, mis on eelduslikult kaebeväimaluse välistamise põhjusteks, ei kaalu üles kahju, mida õiguskorrale võib tekitada väärtetoasja ebaõige lahend.“

⁹ RKPJKm 03.07.2008, nr 3-4-1-10-08, p 10.

¹⁰ RKPJKo 06.03.2002, 3-4-1-1-02, p 12; 12.06.2002, 3-4-1-6-02, p 9.

täitmisele pööramise küsimuses KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale. See piirang mõjutab ebasoodsalt PS § 15 lg 1 lauses 1 sätestatud üldist põhiõigust tõhusale õiguskaitsele ja ausale õigusemõistmisele, mis hõlmab PS § 24 lõikes 5 sisalduvat edasikaebeõigust ja järelikult riivab nende õiguste kaitseala.

19. Lisaks on oluline märkida, et antud olukorras vaidlustas S. S. Tartu Ringkonnakohtule esitatud määruskaebusega temale mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise. Vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramine toob S. S. jaoks vaieldamatult kaasa mitmete põhiõiguste (nt PS § 19 lõikes 1 sätestatud õiguse vabale eneseteostusele, PS § 26 lauses 1 sisalduva õiguse perekonna- ja eraelu puutumatusele), kuid eelkõige PS §-s 20 sätestatud vabadusõiguse riive ja tema olukorra halvenemise võrreldes vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramata jätmisega. Seega tuleb asuda seisukohale, et PS § 15 lg 1 ls 1 ja PS § 24 lg 5 sätestatud põhiõiguste riivega kaasneb ka isiku PS §-s 20 sätestatud vabadusõiguse oluline riive.

3.2.3 Riive põhiseaduslik õigustus

20. Olen seisukohal, et KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirang riivab PS § 15 lg 1 lauset 1 ja § 24 lõiget 5, millega kaasneb PS § 20 oluline riive. Eesti õiguspraktikas on põhiõiguste riive tuvastamisel traditsiooniliselt hinnatud kahte mõõdet: riive formaalset ja materiaalist põhiseaduspärasust.

Formaalne põhiseaduspärasus

21. Riive formaalse põhiseaduspärasuse kontrollimisel tuleb tavapäraselt hinnata seadusandja pädevust vastava regulatsiooni andmiseks, õigusaktile kehtestatud vorminõuete täitmist ning menetlusreeglite järgimist. Samuti hinnatakse formaalse põhiseaduspärasuse juures ka regulatsiooni vastavust õigusselguse põhimõttele (PS § 13 lg 2) ning parlamendireservatsiooni printsiibi järgimist seadusandja poolt (PS § 3 lg 1 ls 1).

22. KrMS § 385 p 26 on kehtestatud Riigikogu poolt menetluskorda järgides seadusega, mis on avaldatud Riigi Teatajas. Seetõttu pole mul põhjust arvata, et normi kehtestamisel oleks eiratud vorminõudeid või menetlusreegleid. Leian, et nimetatud säte on ka õigusselge.

Materiaalne põhiseaduspärasus

23. Riive põhiseadusele materiaalse vastavuse olulisteks komponentideks on piirangu põhiseadusega kooskõlas olev eesmärk ja selle mõõdukus.

24. Riigikohus on märkinud: „[p]aragrahvi 15 lg 1 esimeses lauses sätestatud põhiõiguse puhul ei nimeta põhiseadus põhiõiguse piiramise tingimusi. Seega on tegemist ilma seadusereservatsioonita põhiõigusega, mille piiramise õigustusena saab arvestada üksnes teisi põhiõigusi või põhiseaduslikke väärtusi [---].“¹¹ PS § 24 lg 5 osas on Riigikohus aga leidnud: „[ü]ldkogu hinnangul sisaldub PS § 24 lg-s 5 siiski lihtsa seadusereservatsiooniga edasikaebeõigus. [---] Põhiseaduse § 24 lg 5 annab seadusandjale võimaluse seada edasikaebeõigusele seadusega sätestatud korras [---] ka materiaalseid piiranguid, välistades mingit liiki (eelkõige korralduslike) lahendite edasikaevatavuse põhiseadusega kooskõlas oleval põhjusel.“¹² Seega on KrMS 385 punkt 26 osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise vangistusest tingimisi enne tähtaega

¹¹ RKÜKo 16.05.2008, 3-1-1-88-07, p 43.

¹² RKÜKo 12.04.2011, nr 3-2-1-62-10, p 38.

vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale, materiaalne PS § 24 lg 5 piirang.

25. Antud juhul riivab KrMS 385 punktis 26 sätestatud piirang ühest küljest seadusereservatsioonita (PS § 15 lg 1 ls 1) ja teisest küljest lihtsa seadusereservatsiooniga (PS § 24 lg 5) põhiõigust. Kuna edasikaebeõigus on PS § 15 lg 1 ls 1 koos PS § 24 lõikega 5 kompleksne õigus¹³, siis soovin nii nagu varem ka seekord rõhutada, et ka lihtsa seadusereservatsiooniga põhiõiguse kasutamise reguleerimisel ja piiramisel tuleb arvestada, et tegemist on kohtu menetlusega, mida peetakse üheks olulisemaks põhiõiguseks ning üldiselt õigusriigi keskseks põhimõtteks, ilma milleta ei saa õigusriik, demokraatia ja omariiklus eksisteerida. Seetõttu tuleb ka KrMS 385 punktis 26 sisalduva piirangu põhiseaduspärasuse kontrollimisel lähtuda PS § 15 lg 1 ls 1 riive eesmärgile seatud kõrgematest nõuetest, milleks on mõne muu põhiõiguse või muu põhiseaduslikku järku õigusväärtuse tagamine (vrld PS § 24 lg 5 riivega, mis nõuab üksnes seadusandja poolt ette nähtud eesmärki).

26. Üheks allikaks mõistmaks seadusandja tahet õigusnormiga kehtestatava riive legitiimse eesmärgi osas on kahtlemata seaduse eelnõu seletuskiri. Paraku ei sisalda kriminaalmenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu seletuskiri KrMS § 385 p 26 lisamise kohta täpsemaid selgitusi. Samas on seletuskirja punktis 269–273 märgitud KrMS § 385 (mis loetleb kohtumäärused, mida ei saa vaidlustada määruskaebe menetluses) täiendustega seoses: „[t]äienduste tegemise põhjuseks on asjaolu, et kohturessursi otstarbeka ja tasakaalustatud kasutamise seisukohalt ei ole võimalik tagada kõigis küsimustes määruskaebe esitamise võimalust – vastasel korral ei ole võimalik tagada kohtumenetluse läbiviimist mõistliku aja jooksul, kuna kohtud oleksid ülekoormatud.“¹⁴

27. Eeltoodust selgub, et menetluse üksikküsimuste lahendamiseks tehtud otsustuste, s.t kohtumääruste edasikaebamise õiguse piiramine on eeskätt tingitud kohtute töökoormuse vähendamise kaalutlusest. **KrMS § 385 punktis 26 sisalduva piirangu kehtestamise eesmärk** on seega **tagada kohtusüsteemi efektiivsus ning selle kaudu ühtlasi ka isikute õiguste parem kaitse**. Riigikohus on märkinud, et „[k]ohtusüsteemi efektiivsuse tagamine on PS XIII ptk-s väljenduv põhiseaduslik õigusväärtus, mis suudab tagada kohtupidamise mõistliku aja jooksul ning seeläbi ausa kohtupidamise ja isikute õiguste parema kaitse. Kohtute menetluslik tõhusus on oluline nii kohtusüsteemi funktsioneerimiseks tervikuna (kohtute üldise töökoormuse seisukohalt) kui ka igale kohtuasjale mõistliku aja jooksul lahendi tagamiseks (kohtuasja menetlemise pikkus, väljendatud õiguses oma kohtuasja menetlemisele mõistliku aja jooksul EIÕK art 6 lg-s 1).“¹⁵ Seega on süüdimõistetule mõistetud vangistuse täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse vaidlustamise piiramiseks olemas **legitiimne eesmärk**.

28. Põhiõigusi piirav abinõu peab olema proportsionaalne taotletava eesmärgi suhtes. Proportsionaalsuse põhimõtte tuleneb PS § 11 lausest 2, mille kohaselt õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud.¹⁶

¹³ E-J. Truuvali jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, lk 264.

¹⁴ Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu 599 SE (Riigikogu XI koosseis) seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee>.

¹⁵ RKPJKo 09.04.2008 nr 3-4-1-20-07, p 19.

¹⁶ Kokkuvõtvalt on Riigikohus käsitlenud proportsionaalsuse põhimõtet järgnevalt: „[p]roportsionaalsuse põhimõtte tuleneb põhiseaduse § 11 teisest lausest, mille kohaselt õiguste ja vabaduste piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud. Proportsionaalsuse põhimõttele vastavust kontrollib kohus järjestikku kolmel astmel – kõigepealt abinõu sobivust, siis vajalikkust ja vajadusel ka proportsionaalsust kitsamas tähenduses ehk mõõdukust.“ RKÜKo 03.01.2008, nr 3-3-1-101-06, p 27.

(a) Sobivus

29. Sobiv on abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Antud kontekstis tuleb abinõu sobivuse kaalumisel hinnata, kas KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirang, osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale, aitab kaasa riive eesmärgi saavutamisele.

30. Vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse vaidlustamisest on kahtlemata huvitatud isik, kelle suhtes selline määrus on tehtud. Vaieldamatult oleks isiku sooviks, et kõrgemalseisev kohus tema määruskaebuse rahuldaks, kindlustades sellega isiku PS §-s 20 sätestatud vabadusõigust ja sellega kaasnevaid teisi põhiõigusi. Seetõttu on mõisteta, et kui kohus teeb vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses määruse, soovib isik selle suure tõenäosusega edasi kaevata. Niisiis tooks sellise määruse vaidlustamise võimalus tõenäoliselt kaasa olukorra, kus valdav enamus selliseid määrusi kaevataks edasi ringkonnakohtusse.

31. Vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses tehtud määruse vaidlustamine nõuab kohtusüsteemilt täiendavaid (raha-, aja-, inim-) ressursse. Seetõttu on selge, et määruskaebemenetlus toob kaasa täiendavat tööd edasikaebeinstanti kohtunikele, takistab kohtunikel keskendumist teiste kohtuasjade (nt apellatsioonkaebuste, teiste määruskaebuste jne) lahendamisele ning võib seeläbi põhjustada üldiselt kohtuasjade venimist ja kohtu töö kvaliteedi langust. Kohtusüsteemi toimimise efektiivsus väheneb.

32. Eeltoodust tuleneb, et KrMS § 385 p 26 sätestatud piirangu tõttu määruskaebuse esitamise võimatust tuleb pidada **sobivaks abinõuks selleks, et vähendada kohtute töökoormust üldiselt ja tõsta seeläbi kohtusüsteemi toimimise efektiivsust, tagamaks isikute õiguste parema kaitse.**

(b) Vajalikkus

33. Abinõu on vajalik, kui eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, kuid isikut vähem koormava abinõuga, mis on vähemalt sama efektiivne kui esimene. Arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad erinevad abinõud kolmanda isikuid, samuti erinevusi riigi kulutustes. Teisisõnu on põhiõiguse piiramine vajalik ja põhiseadusega kooskõlas vaid juhul, kui tegemist on nn leebeima vahendiga eesmärgi saavutamiseks.

34. Eeltoodud nõuetele vastavuse kontrollimisel tuleb niisiis kindlaks teha, kas kohtusüsteemi efektiivse toimimise tagamiseks (kohtute töökoormuse vähendamiseks ja kohtumenetluse kestuse mõistlikkuse piires hoidmiseks) oleks ka teisi, isikut vähem koormavaid, kuid riigi jaoks mitte kulukamaid vahendeid. Üks võimalus oleks kohtunike arvu suurendamine, mis vähendaks üksikute kohtunike töökoormust ning tõstaks kokkuvõttes kohtute töökiirust. See nõuaks aga riigilt täiendavaid ressursse, mis tuleksid riigieelarvest mõne teise valdkonna arvelt. Riigieelarve vahendite jagamisel on otsustusõigus seadusandjal, kes peab loomulikult langetama otsuseid kaalutletult ning silmas pidades põhiseadusega riigile pandud kohustusi. Kuna eelarvevahendite ümberjaotamine võiks viia rahanappusel isikute õiguste piiramiseni mõnes teises valdkonnas ning teisalt suurendaks riigi kulutusi kohtusüsteemile, leian, et siinkohal tuleb usaldada seadusandja otsustust ning nimetatud alternatiiv kõrvale jätta. Eeltoodust tulenevalt tuleb asuda seisukohale, et seadusandja valitud vahend **on vajalik eesmärgi saavutamiseks.**

(c) Mõõdukus

35. Abinõu mõõdukuse (ehk proportsionaalsuse kitsamas tähenduses) üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt põhiõigustesse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust. Mida intensiivsem on põhiõiguste riive, seda kaalukamad peavad olema seda õigustavad põhjused.

36. PS § 15 lg 1 lausest 1 tulenev üldine põhiõigus tõhusale õiguskaitsele on äärmiselt oluline isiku põhiõigus. Ühest küljest eeldab üldine põhiõigus tõhusale õiguskaitsele kohtusüsteemi efektiivset toimimist, mis on oluline põhiseaduslik väärtus ning demokraatliku õigusriigi lahutamatu koostisosa. Läbi efektiivse kohtupidamise tagatav õigus erapooletule, sõltumatule, ausale kohtumõistmisele mõistliku aja jooksul on õiglase õigusemõistmise lahutamatu eeltingimus. Mõistliku aja jooksul toimuv kohtupidamine ja kohtuotsuste kvaliteet suurendavad kohtusüsteemi autoriteetsust ja aitavad kaasa inimeste õiguste ja vabaduste kaitstusele. Seega on piirangu eesmärk kaalukas.

37. Teisalt on PS § 24 lõikes 5 sätestatud edasikaebeõigus samuti üks üldise põhiõiguse tõhusale õiguskaitsele alampõhimõtetest. Ka kohtunikud on inimesed, kes võivad eksida, mistõttu astmestatud kohtusüsteemi abil saavutatakse läbi edasikaebeõiguse tagamise kohtusüsteemisisene kontroll ning võimalike eksimuste parandamine. Vähetähtsaks ei saa pidada ka kõrgema kohtuinstantsi poolt alama astme kohtute praktika ühtlustamist, mis aitab kaasa kohtuotsuste kvaliteedi tõstmisele, tagab isikute võrdset kohtlemist seaduse rakendamisel ning seeläbi kindlustab isikute õiguste parema kaitse.

38. Riigikohus on oma lahendites toonitanud, et edasikaebeõigus peab kindlasti olema tagatud kohtumääruste puhul, mis kujutavad endast sellist lõplikku lahendit, mida hiljem üldise kohtukaebe korras mingil põhjusel vaidlustada ei saa¹⁷; millega piiratakse mingit väga olulist põhiõigust¹⁸; või kui kaebuses tõstatatud küsimus on vaja lahendada kiiresti (nt põhiõiguse või -vabaduse rikkumisega tekitatud kahju võib lõpliku lahendi tegemise ajaks oluliselt suureneda või selle heastamine muutuda võimatuks) ja seda on võimalik teha lahus kohtuasjast kui tervikust.¹⁹

39. Kuigi kohtulahendiga süüdimõistetu vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamise näol on tegemist isikule tema karistuse kandmiseks soodsama olukorra loomisega (võrreldes karistuse täies ulatuses kandmisega vanglas), peab isik KarS § 76 lg 5 järgi arvestama talle kohtulahendiga pandud kohustuste täitmata jätmisel tema suhtes ärakandmata vangistuse osa täitmisele pööramise võimalusega. Erinevalt KarS § 74 lg 4 alusel karistuse täitmisele pööramisest, kus täitmiskohtunikul on vangistuse täitmisele pööramise üle otsustamisel lai kaalutusõigus (kohtunikul on võimalus valida, kas pöörata karistus kriminaalhooldusametniku ettekande alusel täitmisele, määrata täiendavaid kohtusi või pikendada katseaega kuni ühe aasta võrra), saab kohtunik ärakandmata vangistuse täitmisele pööramisel üksnes tuvastada, kas esinevad KarS § 76 lg 5 kohaldamise eeldused. Juhul, kui kohus tuvastab faktiliste asjaolude esinemise, pööratakse KarS § 76 lg 5 alusel vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistatud vangistuse ärakandmata osa täitmisele.

¹⁷ Vt nt RKKKm 09.01.2002, nr 3-1-1-121-01, p 6.5; RKKKm 17.06.2004, nr 3-1-1-57-04, p 10; RKKKm 15.12.2006, nr 3-1-1-110-06, p 13.2.

¹⁸ RKKKm 09.01.2002, nr 3-1-1-121-01, p 6.5; RKKKm 17.06.2004, nr 3-1-1-57-04, p 10.

¹⁹ RKÜKm 22.12.2000, nr 3-3-1-38-00, p 20; RKKKm 30.04.2004, nr 3-1-1-25-04, p 7.

40. Olen seisukohal, et vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses tehtud määrus ei ole n-ö tavaline menetluslik määrus. See ei ole tavaline selles mõttes, et KrMS § 385 punktis 26 sätestatud määruskaebuse esitamise võimatus tähendab, et KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise määrus on lõplik ning seda ei saa hiljem eraldi muus menetluses arutada (nagu menetluslikke määruseid nt apellatsioonis või kassatsioonis).

41. Riigikohus on oma varasemas praktikas pidanud vajalikuks selliste määruste õigsuse kontrollimise võimalust ning on märkinud: „[k]ohtumenetluse ökonoomsus ja asja kiire lahendamise tagamine, mis on eelduslikult kaebavõimaluse välistamise põhjusteks, ei kaalu üles kahju, mida õiguskorrale võib tekitada [...] asja ebaõige lahend.“²⁰ Vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses tehtud ebaõige määrus ning selle vaidlustamise võimatus rikub vaieldamatult isiku PS §-s 20 sätestatud vabadusõigust ja sellega kaasnevaid teisi põhiõigusi (nt PS § 19 lõikes 1 sätestatud õigust vabale eneseteostusele, PS § 26 lauses 1 sisalduvat õigust perekonna- ja eraelu puutumatusse) ning seeläbi kahjustab üldist õiguskorda.

42. Olen seisukohal, et **kohtusüsteemi efektiivsuse tagamise eesmärk ei õigusta KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirangut** osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale. Seetõttu **ei saa KrMS § 385 punktis 26 sätestatud piirangut pidada mõõdukaks abinõuks**.

43. Eeltoodud argumentidele tuginedes, leian, et KrMS § 385 p 26 on osas, milles see välistab määruskaebuse esitamise vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastatud süüdimõistetule mõistetud vangistuse ärakandmata osa täitmisele pööramise küsimuses KrMS § 427 lg 2 alusel tehtud määruse peale, vastuolus PS § 15 lg 1 ls 1 ja PS § 24 lõikega 5 nende koosmõjus.

44. Lisaks märgin, et jagan Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 13.08.2012 määruse põhjenduste punktis 14 esitatud kahtlust ning Riigikohtu asja 3-1-1-18-12 punktis 50 väljendatud seisukohta, et KrMS § 385 punktis 26 sisalduv piirang rikub ka õigusloome võrdsuse põhimõtet, sest määruskaebemenetluses saab täitmiskohtuniku määrust endiselt vaidlustada mitmel n-ö kergemal juhul (nt tingimisi enne tähtaega vangistusest vabastamise küsimuse otsustamisel).

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Indrek Teder

²⁰ RKPJKo 25.03.2004, nr 3-4-1-1-04, p 21.